

Inspiratie voor
klimaatadaptatie

WATERERFGOED: SCHATKAMER AAN PRAKTISCHE KENNIS

TEKST LOES ELSHOF | BEELD ISTOCKPHOTO E.A.

Door toename van het watergebruik, milieuvervuiling en de klimaatverandering zijn complexe watervraagstukken ontstaan. Ons watererfgoed biedt een schatkamer aan praktische kennis en technieken die oplossingen kunnen bieden.

We kunnen van ons watererfgoed leren voor de wateropgaven van onze steden, landschappen en waterinfrastructuur”, zegt Henk van Schaik, ambassadeur Water and Heritage bij ICOMOS Nederland. ICOMOS is een internationale organisatie die het behoud van cultureel erfgoed behartigt. Dijken, polders, waterlinies en molens zijn tastbaar watererfgoed die het aanzicht van Nederland bepalen. Ook zijn negen van de tien werelderfgoed monumenten in Nederland water gerelateerd. Namens ICOMOS bepleit Van Schaik sinds 2012 wereldwijd de betekenis van watererfgoed voor stedenbouwers, landschapsinrichters, erfgoeddeskundigen en waterbeheerders. Naar zijn overtuiging is niet altijd zorgvuldig omgegaan met watererfgoed. Van Schaik geeft een voorbeeld. “De Franse molenfederatie strijdt voor het behoud van duizenden watermolens die op de nominatie staan om te verdwijnen, omdat zij

'Eeuwenoude,
vergeten
irrigatietechnieken
kunnen opnieuw
succesvol toegepast
worden

De qanaten in Iran, een historisch
distributiesysteem van water

een obstakel vormen voor vismigratie. In Zweden zijn watermolens van vijfhonderd jaar oud om diezelfde reden ontdaan van hun waterrad of dammetjes. Nederland kent vergelijkbare voorbeelden met molens in het Geuldal."

Het toont volgens de internationaal georiënteerde waterdeskundige aan dat het belang van het watererfgoed soms op gespannen voet staat met milieuwetgeving terwijl er alternatieven (bijvoorbeeld vispassages) en kansen zijn. "De Fransen hebben becijferd dat inzet van waterkracht een grote bijdrage kan leveren aan duurzame energieproductie."

Maar in Nederland gaat het de goede kant op. "Na decennia van verwaarlozing en afbraak zie je een herwaardering voor watererfgoed. Zo gaan watermolens en beken in het zuiden van ons land een functie krijgen bij waterberging, natuurontwikkeling en het bestrijden van verdroging. Natuur en landbouw profiteren."

In de stad krijgt watererfgoed eveneens een

centralere plek. “In de jaren zestig werden in veel steden grachten gedempt. Daar komen we nu van terug. Grachten zorgen voor verkoeling, helpen wateroverlast tegen te gaan, geven veel ruimtelijke kwaliteit en hebben een economisch en toeristisch belang. Op veel plaatsen wordt het water teruggebracht in de stad. In havensteden zoals Rotterdam, Schiedam, Gouda, Den Bosch, Hamburg en New York krijgt water gerelateerd erfgoed een nieuwe functie.”

Conceptueel erfgoed

Naast materieel watererfgoed zijn in de loop van de eeuwen tal van werkwijzen ontstaan rond watervoorziening en -verdeling. Ook deze verdienen bescherming, meent hij. “Kijk naar onze waterschappen; een goed voorbeeld van immaterieel of conceptueel watererfgoed. Waterschappen vormen onze oudste bestuurslaag. Dat is op zich geen reden om ze te handhaven. Essentieel is dat de waterschappen sinds de dertiende eeuw over eigen geld beschikken, dat is geormerkt om onze voeten droog te houden.” Deze organisatiestructuur kan vol-

ben vaak indrukwekkende watertradities. Zoals het Romeinse Ostia, dat van oudsher drinkwater uit verschillende gebieden in de wijde omgeving betrok. Dit zorgde voor een robuuste watervoorziening en beperkte het risico op droogteschade. Landbouwgronden in Iran ontvangen nog steeds water via een historisch systeem van *qanaten*. Met behulp van de zwaarte-kracht wordt via lange ondergrondse tunnels water afgetapt uit hoger gelegen waterhoudende bodemlagen en daarna kilometers verderop getransporteerd. Deze qanaten bevatten waterreservoirs, watermolens en zelfs rustplaatsen voor arbeiders. Het gemeenschappelijke distributiesysteem werkt al eeuwen.”

‘In steden zoals Rotterdam, Schiedam, Gouda, Den Bosch, Hamburg en New York krijgt water gerelateerd erfgoed een nieuwe functie’

Rotterdam

gens hem een voorbeeld zijn voor andere landen die zich voorbereiden op zeespiegelstijging. Bij het zoeken naar antwoorden op de klimaatverandering is “de blik achterom” bijzonder waardevol, stelt hij. Ook praktijken in andere landen bieden volop inspiratie. “Droge regio’s heb-

Het voortbestaan van oude watersystemen is allerminst zeker. “Vanaf de middeleeuwen kende Cairo stedelijke drinkwatervoorzieningen, van watergangen en fontein tot waterdragers. Door de aanleg van centrale distributienetwerken raken deze traditionele systemen in verval >

Frankenhofmolen

Foto Harry Bussink

HERSTEL VAN BEKEN EN MOLENLANDSCHAPPEN

Beeknormalisatie, ruilverkaveling, en intensieve ontwatering hebben ervoor gezorgd dat de landbouwproductie op Nederlandse zandgronden na de Tweede Wereldoorlog spectaculair is gegroeid. Gevolg was dat gebieden verdroogden, de natuurkwaliteit van de beekdalen achteruit is gegaan en het risico op benedenstroomse overstromingen toenam. Door klimaatverandering zullen deze problemen verder verergeren. Waterschappen en provincies werken daarom aan beekherstelprojecten waarbij duizenden kilometers beek en beekdalen opnieuw worden ingericht. In opdracht van STOWA en RCE schreven Hans Bleumink en Jan Neefjes van bureau Overland het Handboek Beken en erfgoed. Hans Bleumink: “Inzicht in het ontstaan van het beekdal kan helpen om het beekstelsysteem beter te begrijpen en tot maatwerkoplossingen te komen. Beekherstel draagt bij aan tegengaan van verdroging, verlaagt het overstromingsrisico, versterkt de ruimtelijke kwaliteit. Ook zorgt een gezamenlijke aanpak voor maatschappelijk draagvlak.”

De komende jaren gaan overheden, erfgoedorganisaties en de Brabantse Molenstichting de bekijken hoe landschappen met watermolens kunnen bijdragen aan het vasthouden van water en het bestrijden van verdroging en de natuurkwaliteit en de aantrekkelijkheid kunnen versterken. “Er wordt een koppeling gelegd met Vincent van Gogh, die in Brabant watermolens schilderde. Tot slot wordt gekeken of molens kunnen bijdragen aan duurzame energieproductie. Zo wordt watererfgoed een motor voor gebiedsontwikkeling.”

Amsterdam

en verdwijnt de risicospreiding. Voor gebieden zonder gegarandeerde waterlevering is het in standhouden van alternatieve distributiesystemen een goede zaak." Eeuwenoude, vergeten irrigatietechnieken kunnen opnieuw succesvol toegepast, zoals 'spate irrigation' in Jemen en Pakistan. Hierbij wordt water van overstromingen via eenvoudige kanaaltjes naar landbouwgronden geleid.

Waterdiplomatie

Van Schaik spant zich ook via andere wegen in voor de internationale verspreiding van waterkennis en watergovernance via de Water Partner Foundation. Tot voor kort was hij actief in de internationale waterdiplomatie, onder meer als verantwoordelijke voor het thema Water bij het University for Peace Centre in Den Haag. Van Schaik: "Er wordt veel gesproken over een watercrisis. Toenemende waterschaarste is een veiligheidsrisico in onder andere het Midden-Oosten. Maar door de eeuwen heen is water een bron van coöperatie geweest. Waterconflicten hebben zelden geleid tot oorlog. Mensen hebben altijd al gezocht naar diplomatieke oplossingen over de verdeling van water. Vele landen wereldwijd kennen traditionele rechtssystemen voor waterverdeling. De eeuwenoude waterrechtbank van Sevilla in Spanje is een voorbeeld. Maar ook dichter

bij huis zijn er grensconflicten met België over de Westerschelde en met Duitsland over de Dollard, maar deze leiden niet tot oorlog. Het cultureel erfgoed van de waterdiplomatie is een belangrijke bron van inspiratie en educatie voor waterbeheerders van vandaag en morgen."

Hydrobiografie

De Rijksoverheid heeft het belang van het watererfgoed onderkend. Sinds 2012 hebben overheden volgens het Besluit Ruimtelijke Ordening (BRO) de plicht om in hun ruimtelijk beleid rekening te houden met cultuurhistorische waarden. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) bood tot eind 2019 ondersteuning voor stedelijke klimaatadaptatie initiatieven waarbij oude watersystemen worden betrokken. Indiërs kregen de uitdaging mee om te bekijken hoe historische oplossingen bijdragen aan bijvoorbeeld het voorkomen van hittestress en wateroverlast. Ook slimme oplossingen voor dijkversterking, die aansluiten bij historische watersystemen, zijn gehonoreerd. Vanaf 2020 heeft de RCE een vervolgaanbod, de 'Erfgoeddeal'. Om de betekenis van watererfgoed verder in planvorming en beleidsontwikkeling in te brengen, stelt Van Schaik voor om 'hydrobiografieën' te maken; deze beschrijven de historisch-landschappelijke ontwikke-

Henk van Schaik

ling van een waterwerk, -systeem of landschap, inclusief sociale en bestuurlijke aspecten, en de betekenis ervan voor de huidige wateropgaven. Voor onder andere de Westerschelde, het Lauwersmeer en het IJsselmeer zijn deze biografieën al gemaakt. Nederland kent intussen een actief netwerk WaterHeritage (www.waterheritage.nl) waarin ontwerpers en onderzoekers ervaringen uitwisselen. Hij hoopt van harte dat de internationale lobby vruchten gaat afwerpen. De Amsterdam International Waterweek (AIWW) afgelopen november was volgens hem de eerste internationale waterconferentie met aandacht voor watererfgoed. "Een mijlpaal." Aanleiding vormde de presentatie van het boek 'Adaptive strategies for water heritage', een initiatief van ICOMOS Nederland. "We gaan het thema wereldwijd agenderen en willen hierbij ook de Nederlandse ervaring inbrengen, bijvoorbeeld op de internationale conferentie Water and Culture op 3 februari a.s. in Tokio." Bij bijeenkomsten wijst Van Schaik zijn toehoorders stevast op de spirituele betekenis van water. "Kijk naar de betekenis van onderdompeling bij de doop als een nieuw begin. Water is leven." •